

Marta Š o p á k o v á – Pavel Š o p á k

KARLOVA STUDÁNKA: PROMĚNY LÁZEŇSKÉHO ÚZEMÍ V LETECH 1945–1989*

Abstract

The study focuses on the transformations of the Karlova Studánka spa in the period from 1945 to 1989. It reveals unknown facts from the history of the spa and the circumstances of its construction, lists the names of project authors, including unimplemented plans, and, on the basis of the plan material deposited at the spa's head office, it illustrates a comprehensive concept of the intentions relating to the construction of the premises, the modernization of the buildings and the modification of the park areas, including the contents of the buildings.

Keywords: Czech Silesia, Karlova Studánka, Moravia, Olomouc, Ostrava, spa industry, hydrogeology, urbanism

Pavlu Zatloukalovi k životnímu jubileu

„Roku 1765 objevili náhodou dřevorubci a havíři z Hubertova pod starou jedlí křišťálově čistou bublající studánku, zarostlou mechem, aniž si byli vědomili, jaký přírodní poklad našli.“¹ Zpráva o objevu pramenů v dnešní Karlově Studánce,² působící spíše jako pověst dodatečně objasňující původ proslulého lázeňského místa, symbolicky uvozuje chronologii událostí, představujících přibližně dvěstěpadesátileté období. To lze rozdělit na několik etap: 1/ nejstarší, spojené s prvními pokusy s lázeňským využitím zdejší vody a se stavbou prvních budov (1780–1800)³ až po ustavení lázeňské správy a lékařské péče (1803);⁴ 2/ období výstavby lázní v intencích klasicismu a biedermeieru (první polovina 19. století);⁵ 3/ období historismu a výstavba nových lázeňských objektů rozšiřujících původní jádro urbanistického

* Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II.) Velký historický atlas českého Slezska – identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu, č. DG18P02OVV047.

- 1 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, sdělení ředitelství lázní adresované oblastnímu pozorovateli generálního sekretariátu Hospodářské rady v Olomouci Vladimíru Sigmundovi ze dne 12. března 1948. Sigmundův úřad dopis postoupil dne 19. ledna 1949 plánovacímu referátu Krajského národního výboru (KNV) v Olomouci.
- 2 *Název Karlsbrunn* od roku 1803; předtím místo neslo prakticky nepřeložitelné označení *Hinnewieder* (*Tam a zpět*). – Od roku 1869 vodoléčba, od roku 1879 slatinné lázně; postupně lokalizováno sedm pramenů: nejstarší z nich byl Maxmiliánův (objeven 1780), dále Karlův (1802), Antonínův (1812), Vilémův (1862), Bezejmenný (1928), Trubačův (1929) a Norbertův (1931).
- 3 Roku 1780 proveden první chemický rozbor vody a stavba domu pro ubytování, tento dům v roce 1781 zvýšen o patro; 1782 proběhly první pokusy s koupelemi, 1785 výstavba několika kabin s vanami; mezi lety 1795–1802 tvořilo lázně několik přízemních domků a uprostřed postaven dům pro správu lázní (1782–1785, dnes Odra). Posléze realizován přízemní *Starý koupelový dům* (1802–1803). Podrobně viz příloha za článkem.
- 4 Lékařský dozor nad láznemi vykonával od roku 1803 Adam Garzarolli, viz ZA v Opavě, fond Řád německých rytířů Bruntál, 1. místodržitelství, karton 75, inv. č. 481, sign. Rub. 44, fasc. 13. Po jeho smrti v roce 1809 funkci lázeňského lékaře převzal bruntálský lékař Johann Nepomuk Klemm, autor pojednání *Der Sauerbrunn und die Schlackenbäder in Karlsbrunn, vormahls Hinnewieder bey Freudenthal in österreichischen Antheil von Schlesien*, Wien 1826. Dále v lázních jako lékaři působili Anton Heinisch (1841–1856), Franz Kubin (1857–1871), Josef Siegel (1872–1887), Ignaz Steinschneider (1886–1887) a další.
- 5 *Hostinský dům* (1824, dnes *Bezruč*); *Knížecí dům* (1832–1834, Anton Onderka) s monumentálním schodištěm a luxusním vybavením, bohatě zdoben srnčím a jelením parožím; kaple Panny Marie Uzdravení nemocných (1838–1840, Maxmilian Wilsch – Anton Onderka?) na místě dřevěné kaple z roku 1829. Podrobně viz příloha za článkem.

souboru východním a západním směrem (1860–1914);⁶ 4/ meziválečné období, jemuž dominuje výstavba *Lázeňského hotelu* (1928–1931)⁷ a vyznačuje ji rozšíření ikonografie lázní jednak o fotografie, jednak o obrazy malíře Ericha Hürdena (1884–1969);⁸ 5/ krátké období druhé světové války; 6/ období poválečné a navazující etapa socialismu. Prvým čtyřem etapám, klíčovým pro podobu celého lázeňského území, věnoval soustředěnou pozornost Pavel Zatloukal,⁹ naproti tomu na etapu šestou je zaměřen následující text. Než k ní obrátíme pozornost, pokusme se stručně nastínit krátké období, jež jí předcházelo: období okupace a druhé světové války.

V červnu 1939 řešila správa lázní především nové využití *Hudební haly*; podle jednoho projektu mělo jí být užito jako kina (projekt dodala Ufa-Handelsgesellschaft Breslau),¹⁰ podle jiného jako kavárny.¹¹ Tento druhý projekt vypracoval architekt Wilhelm Schön, s jehož jménem se setkáváme v Karlově Studánce v případě adaptace lázeňského domu *Bezruč*. Nedatovaný projekt ukazuje na využití objektu pro ubytování, a to včetně podkroví. Je nápadné, že oproti jiným detailům řada vikýřů na severním a jižním průčelí odpovídá Schönovu nedatovanému projektu.¹² Rovněž tak prosvětlení schodiště z nádvorní strany stupňovitě uspořádanými

-
- 6 Adaptace starších objektů provedené v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století, dále novostavby restaurace *Hubertus* (1879–1882), *Lotrinského domu* (1909–1913, Karl Kern & Karl Blum), vily *Eugen* (1890, Franz Kachler), *Lázeňského domu* (1893, Franz Kachler). Dále dostavba nynějšího lázeňského domu *Bezruč* (Franz Kachler) a realizace vil *Vilém* (dnes Vlasta, 1893–1894, Franz Meißner) a Pavla. Podrobně viz příloha za článkem. – V roce 1905 zbudována vodní elektrárna a umělý vodopád, v letech 1909–1910 přibyla vodárna. – Během dubna a června 1909 se uskutečnila v uměleckoprůmyslovém muzeu ve Vídni výstava věnovaná arcivévodovi Karlovi, na které Karlovu Studánku reprezentoval obraz R. Völkela z roku 1908, srv. Karl KNAFLITSCH, *Erzherzog Karl-Ausstellung, Wien, Österr. Museum für Kunst und Industrie, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* 4/4, 1908–1909, s. 205. Ředitelství lázní dodnes vlastní pohled na lázně od vídeňského malíře Karla Marii Schustera (1871–1953) z roku 1913. – Z uměleckých děl z té doby vyniká obraz svatého Jiří od vídeňského malíře Viktora Müllera (1902), dodnes umístěný v lázeňském kostele, cit. dle Maxmilian KUBIN, *Bad Karlsbrunn*, Freudenthal 1925, s. 45.
- 7 Dnes *Libuše*, projekt Anton Köstler, realizace firma K. Werner & G. Purde z Opavy. M KUBIN, *Bad Karlsbrunn*, s. 75–78.
- 8 Z té doby pochází rovněž polohopisný a výškopisný plán Karlovy Studánky, vypracovaný Ing. Heinrichem Thunhausenem. Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, *Lage- und Höheplan von Bad Karlsbrunn*, 23 listů, měřítko 1 : 500.
- 9 Pavel ZATLOUKAL, *Architektura lázní Karlova Studánka*, edice Vlastivědné zajímavosti č. 222, OVM Šumperk, Šumperk 1986, leták; Pavel ZATLOUKAL – Vítězslav KOLLMANN, *Moravské lázně v proměnách staletí*, Olomouc 1987, s. 23–40; Pavel ZATLOUKAL, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 169–177; Lubomír ZEMAN – Pavel ZATLOUKAL, *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2014. – Starší vesměs topograficky laděná literatura: Franz KUBIN, *Der Curort Carlsbrunn und seine Trink-, Bade- und Molken-Anstalt im k. k. Antheile Schlesiens*, Freudenthal 1864; Josef SIEGEL, *Karlsbrunn. Seine Mineralquellen und andere Heilpotenzen*, Prag 1877; MATTERN, *Die Entstehung von Karlsbrunn*, Heimat 1/1, 1923; M. KUBIN, *Bad Karlsbrunn; Bad Karlsbrunn unter dem Altvaters*, (s. l.) 1939; *Bad Karlsbrunn in oesterreichisch Schlesien*, (s. l.), (s. d.); Hans KLINGER, *Karlsbrunner Spaziergänge. Ein Strauß schlesischer Gebirgsblüten*, Karlsbrunn 1896; *Bad Karlsbrunn in Österr.-Schlesien. Moor-, Eisen- und natürliche Kohlensäurebäder, Kaltwasser-Heilanstalt, Trink-, Massage- und Terrainkuren, Klimatischer Kurort, Wintersportplatz*, Karlsbrunn 1915. J. SCHOLZ, *Führer durch das Altvatergebirge, durch Freiwaldau, Lindewiese, Ziegenhals, Zuckmantel, Reihwiesen, Einfiedel, Würbenthal, Karlsbrunn, Goldenstein, Altstadt und das Glatzer Schneebergs-Gebirge*, Ziegenhals (s. d.); *Bad Karlsbrunn das Waldparadies unter dem Altvater*, (s. l.) (s. d.); Oswald JANTSCH, *Karlsbrunner Kulturdokumente*, Freudenthaler Ländchen 21, 1942, s. 13–17. Po druhé světové válce zejména Jan URBAN, *Karlova Studánka, lázně pod Pradědem*, Praha 1954.
- 10 SOKa Bruntál, Sběrka map a plánů, inv. č. N3, složka P15.
- 11 Tamtéž, inv. č. N4, složka P15.
- 12 Tamtéž, inv. č. N2, složka P15, půdorysy podlaží, detaily okenních konstrukcí, severní průčelí.

obdélnými okny spadá do adaptace projekčně připravené Wilhelmem Schönem. Co se týče vlastního provozu lázeňského areálu v letech druhé světové války, některé objekty užívala německá armáda jako nemocnice, lázeňský dům *Bezruč* zabral trestný oddíl SS, objekt dnes využívaný jako mateřská škola sloužil coby sklad zbraní a hotel *Hubertus* byl dán k dispozici dětem poslaným sem na ozdravný pobyt z Říše.¹³ Na sklonku války vznikl při dolním konci Karlovy Studánky zajatecký tábor.

Tuto etapu lázeňské historie uzavřelo jaro 1945, načež do konce září toho roku byla v lázních na rekreaci přibližně tisícovka vojáků první československé tankové brigády. Poté, co vojáci areál opustili, mohla správa lázní¹⁴ přistoupit k přípravě řádné lázeňské sezóny. Ta byla zahájena o Vánocích roku 1945. V rozpětí let 1945–1948 se v lázních vystřídali klienti různých pojišťoven,¹⁵ horníci a dělníci, úředníci i obchodníci, návštěvníci z domova i ze zahraničí (USA, Velká Británie) i „*zástupci slovanského kulturního života*“, jak uváděla dobová zpráva. Z událostí připomeňme pracovní programovou konferenci Československého rozhlasu (červen 1947)¹⁶ nebo návštěvy politiků (Joža David, Antonín Zápotocký apod.) Provoz lázní podporoval stát i akce UNRRA. Dobová hodnocení byla velmi příznivá; ocitujme jednu z takových reakcí: „*Přírodní uhličitě a slatinné lázně Karlova Studánka pod Pradědem se těšily v tomto roce neobyčejnému zájmu a oblibě široké veřejnosti, takže ani nestačily ubytovati všechny zájemce o pobyt a léčení. Po celou dobu hlavní letní sezóny bylo v těchto lázních na léčení měsíčně 100 ostravských horníků. Rovněž v září budou tyto krásné slezské lázně dobře navštíveny. – Ve volných dosud pokojích lze ubytovati i nejnáročnější hosty. Září je jedním z nejkrásnějších měsíců v těchto lázních a jistě potěší i náročné milovníky houbaření množství hub ve zdejších lesích.*“¹⁷ Nutno zdůraznit, že lázně byly po roce 1945 ochuzeny o několik objektů, jež získaly jiné organizace,¹⁸ a ještě v první polovině padesátých let se uvažovalo o různých typech rekreačního využití lázeňského areálu. Hovoří o tom záměr uvolnit hotel *Hubertus* pro běžný cestovní ruch a začlenit jej do podniku Československé hotely, n. p. (1950)¹⁹ a objekt lázeňského domu *Bezruč* se označuje v plánové dokumentaci z července 1949 jako *Zotavovna Ústřední rady odborů Bezruč*.²⁰ Nutno ale dodat, že v té době

13 Kateřina KOČÍ – Lenka SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, Karlova Studánka 2012, s. 14–15.

14 Nejprve byla na lázně uvalena národní správa (3. července 1945), v květnu 1948 je jako celek převzala Ústřední rada odborů. V té době byla Karlova Studánka jako ostatně všechny ostatní přírodní léčebné zdroje a lázeňský majetek znárodněna zestátněním zákonem č. 125/1948 Sb., o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku, ze dne 6. května 1948 s retroaktivitou od 1. ledna 1948.

15 Šlo o pojištěnce Revírní bratrské pokladny, Úřadovny sociálního pojištění ve Fryštátu a Nemocenské pojišťovny soukromých zaměstnanců, o pracovníky Báňské hutní společnosti, rourovny Hahn v Bohumíně atd. Lázně uzavíraly smlouvy s pojišťovnami až do roku 1948, kdy bylo zákonem č. 99/1948 Sb. ustaveno jednotné národní pojištění.

16 *Rozhlas bilancuje a plánuje*, Svobodné noviny 3/141, 18. 6. 1947, s. 3.

17 *Přírodní uhličitě a slatinné lázně...*, Čin 3/210, 9. 9. 1947, s. 2.

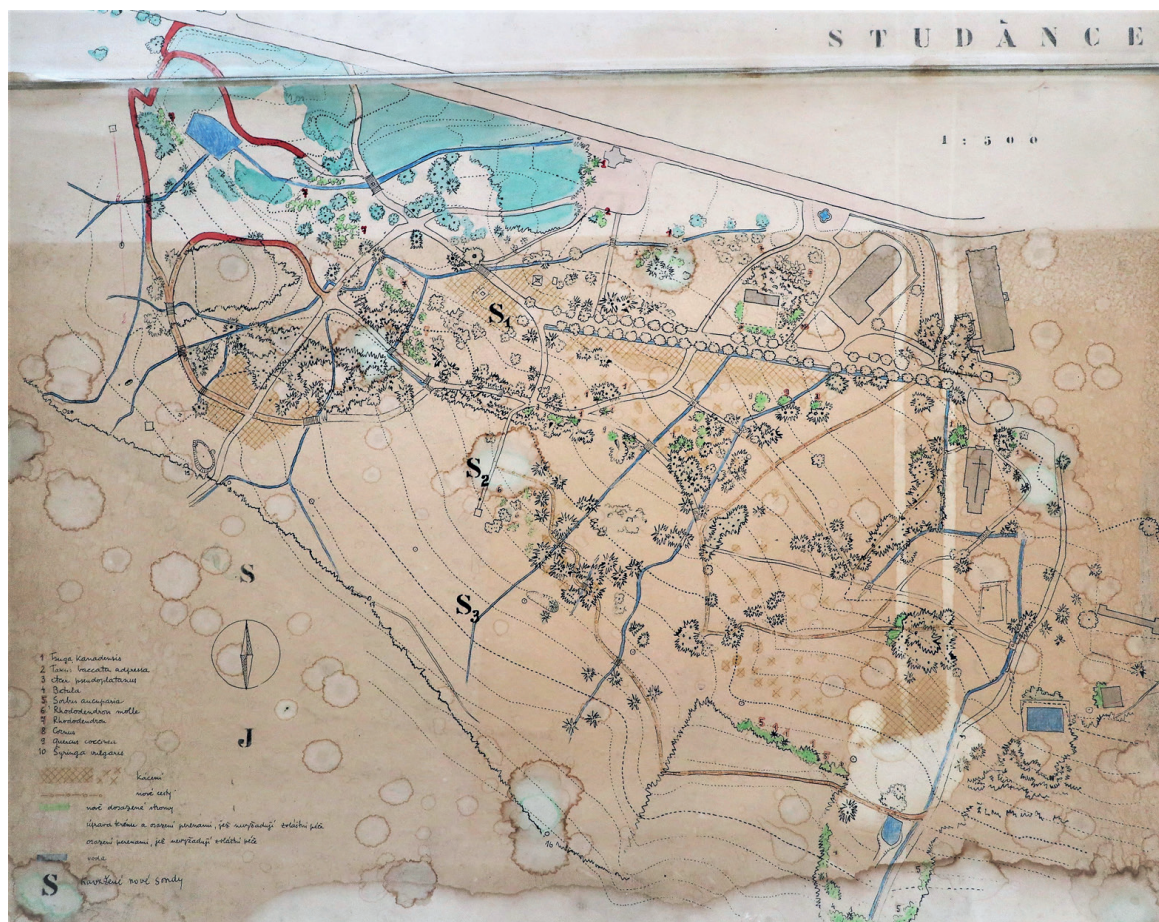
18 Ovčárna připadla armádě, objekty lázeňského domu Opava a *Lesana* (*U Lesa*) připadly Klubu českých turistů, hotely *Děbán* a *Hubertus* získal podnik Restaurace a jídelny; z lázeňského majetku byly vyňaty také objekty *Hinnewiederhaus*, *Pruský dům* a *Švýcarský dům*. K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 16.

19 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc – zápisy ze zasedání rady, karton 21, inv. č. 1266, 49. schůze, 4. října 1950, návrh č. 950, čj. 517-28/9-1950-X/1, návrh byl na žádost referentky Marie Zlámalíkové, jež jej původně měla předložit, stažen z programu schůze.

20 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, plánová dokumentace, jednotlivá podlaží, podkroví, půdorysy, pohledy a řezy, v měřítku 1:100, anonymní plány opatřeny datem 18. července 1949.

se již objevovaly kritické hlasy, odsuzující mísení rekreace a lázeňské péče, neboť „rekreace do lázní naprosto nepatří.“²¹

Obr. 1. Karlova Studánka, úprava a rozšíření lázeňského parku, Hana Wichterlová, 1949, Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna. Reprofoto Pavel Šopák.

Dochoval se nám popis lázní z roku 1948,²² z nějž ocitujeme některé údaje: *Slezský dům* byl tehdy spolu s lázeňským domem *Bezruč* jako jeden z mála vybaven rozvodou studené a teplé vody; pokoje *Slezského domu* vytápěla kachlová kamna, v *Bezruč* již bylo zavedeno ústřední topení, kterým disponovala také vila *Šárka (Eugen)*, naproti tomu pokoje vily *Vlasta* vytápěla kamna. Většina objektů nebyla napojena na vodovod. Jako správní budova sloužil nynější

21 *Karlova Studánka otázkou diplomatickou*, Slovo národa 2/265, 16. 11. 1946, s. 17. – Lázně lákaly k pracovním jednáním odborných lékařů, například mezi 30. zářím a 3. říjnem 1948 proběhl v Karlově Studánce sjezd Československé pneumologické a fizeologické společnosti, viz *Časopis lékařů českých* 87/36, 17. 9. 1948, s. 966. Je zajímavé, že již v roce 1934 se v lázních sešli účastníci IV. konference profylaktického lékařství, viz *Pozvání na IV. konferenci profylaktického lékařství*, *Časopis lékařů českých* 73/4, 1934, s. 106.

22 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, sdělení ředitelství lázní adresovaný oblastnímu pozorovateli generálního sekretariátu Hospodářské rady v Olomouci Vladimíru Sigmundovi ze dne 12. března 1948.

dům *Odra* a v jednom z objektů v ohnisku lázní – patrně šlo o objekt čp. 18 – byla umístěna stanice Sboru národní bezpečnosti s byty zaměstnanců. Lékařská ordinace, lékárna a byt lékaře byly situovány do nynějšího lázeňského domu *Bezruč*, který byl takto pojmenován na přelomu let 1946 a 1947;²³ v roce 1948 byly českými jmény označeny objekty *Džbán*, v němž bylo kino, vinárna a v patře pokoje pro hosty, dále *Opava*, *Obchodní dům* a *Praděd*. Nejvýhodněji se rozkládal statek s bytem hospodáře a čeledníkem, se stájí pro koně a hovězí dobytek, s vepřínem a garáží. Přibližně dvě stě kroků od statku při silnici se nacházelo benzínové čerpadlo. Naproti tomu elektrárna s vodní turbínou byla umístěna v sousedství *Slezského domu*. Zajímavostí byla finská sauna, údajně první v Československu, zbudovaná v roce 1948 za *Hudební halou* a v roce 1988 zbořená.²⁴ V této podobě vstoupily lázně do padesátých let.

Pro rozvoj Karlovy Studánky byl klíčový seznam úkolů, jež měly být zařazeny do prvního pětiletého plánu (1949–1953): měl být proveden geologický průzkum, nový rozvod lázeňské vody, připraven regulační plán lázní a v návaznosti na něj realizována příprava stavby nových objektů – lázeňské budovy, pošty a kotelny pro centrální vytápění. Dále se počítalo s regulací řeky, s odstraněním technicky nevyhovujících budov, s vybudováním kanalizace v lázních i v sousedním Hubertově a s provedením sadovnických úprav parku. Mezi úkoly čteme také provedení nátěrů fasád, výměny oken, oprav komínů a střech nebo oprav mostů a jejich zábradlí. Plán navrhoval dovybavit lékařskou ordinaci novými přístroji, zřídit kabiny pro uhličitě lázně a skotské sprchy, vybudovat novou kuchyni a kompletně ji vybavit, nově vybavit pokoje nábytkem a rozšířit telefonní síť a rozhlas. Koncept pětiletého plánu dále zahrnoval také přijetí opatření pro proměnu *Slezského domu* (nově *Libuše*) na sanatorní léčbu. V investiční výstavbě se počítalo s realizací zcela nové lázeňské budovy, zahrnující hotelovou část, bazén, čtyřicet kabin pro uhličitě lázně a dvacet kabin pro slatinné lázně, s novou centrální teplárnou, jež by nahradila kotelny u jednotlivých lázeňských domů, a v návaznosti na ni s instalací ústředního topení i v těch objektech, v nichž dosud nebylo, s novostavbou pošty a úpravou parku a lesních pěšin. Zvláštní zmínky zasluhuje nápad „překlenout“ Bílou Opavu v místech mezi *Letními lázněmi* a *Libuší* tak, aby centrální část areálu působila monumentálněji, tj. aby ji tvořila jedna kontinuální plocha nepřerušovaná vodotečí.²⁵ K těmto úkolům připojme ještě jeden, jenž byl aktuální již v roce 1948 a ještě po deseti letech bude znovu – marně – připomenut, a tím byla přeložka okresní silnice mimo lázně.²⁶

Ačkoliv z úkolů prvního pětiletého plánu, alespoň co se týká výstavby lázní, nebylo splněno zhora nic – pošta, hotel či úpravy parku nebyly v navrženém rozsahu provedeny – dochovaný plánový materiál alespoň odhaluje některé z těchto záměrů. Zcela výjimečný je projekt úpravy lázeňského parku, jež v roce 1949 vypracovala Hana Wichterlová. Autorka řešila území mezi kaplí Panny Marie, hotelem *Džbán*, *Hudební halou* a křižovatkou u hotelu *Hubertus*. Cílem bylo odstranit souvislý smrkový porost a nahradit jej jednak alejí, lemující základní komunikací vedenou východozápadním směrem, jednak skupinami javorů, bříz, rododendronů a dalších dřevin, mezi nimiž by se vinuly nově trasované pěší cesty [obr. 1].²⁷

Pro další vývoj lázní byl klíčový geologický průzkum, zahrnutý již do prvního pětiletého

23 *Bezručův dům v Karlově Studánce*, Slovo národa 3/17, 21. 1. 1947, s. 3.

24 K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 34.

25 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, dopis ředitelství lázní Karlova Studánka ústřednímu ředitelství státních lázní v Praze z 22. května 1948.

26 *Stavební pětiletka slezských lázní*, Hraničář 4/10, 6. 3. 1948, s. 60.

27 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, Úprava parku v Karlově Studánce, měřítko 1 : 500, 2 listy téhož, jeden podlepen tuhým kartonem, signováno vpravo dole.

plánu. V letech 1950–1951 a 1952–1953 byly provedeny dva vrty (S1 a S2), vrt třetí v pořadí (S3) nebyl dokončen. Počátkem padesátých let vypracoval chemik Rudolf Jirkovský (1902–1989) chemický rozbor minerálních vod, který potvrdil vysoký podíl železa a CO².²⁸ Jan Šilar (1921–2007), tehdejší odborný asistent (a pozdější profesor) na katedře hydrogeologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, vypracoval hydrogeologický rozbor, jenž se stal podkladem pro vymezení ochranného pásma zdrojů minerální vody. Z materiálu zaujme popis situace pramenů v době jeho vzniku, tj. na konci padesátých let: voda byla tehdy přechovávána v mělkých jímkách poblíž ústí pramenů a ve vrtech S1 a S2, voda pramene *Norbert* se jímala do studny hluboké přibližně deset metrů. Plocha ochranného pásma,²⁹ čítající dva hektary, zahrnovala všechny tehdy existující prameny (pramen *Karel* již v té době nebyl v provozu): u komunikace to byl *Vilém*, na louce na okraji lesa se nacházel *Norbert*, nejnižší a současně nejvýhodněji ze všech pramen *Maxmilián*, 270 metrů od Maxmiliánova pramene jako nejzápadnější z pramenů byl situován *Trubkový pramen*. Pro další osud pramenů bylo klíčové zjištění, že „vývěvy minerální vody v Karlově Studánce jsou soustředěné a mají společný původ“,³⁰ což rozhodlo o osudu všech pramenů s výjimkou pramene *Vilém*, jenž zůstal včetně dřevěné architektury altánu, díla Franze Kachlera, zachován do dnešní doby. Naproti tomu přístřešek nad Maxmiliánovým pramenem byl zbořen již v roce 1899.

Přelomový význam mělo jednak vyčlenění části území z katastru obcí Suchá Rudná, Ludvíkov a Malá Morávka a vznik obce Karlova Studánka (od 1. ledna 1953), jednak aplikace zákona č. 43/1955 Sb., o československých lázních a zřídlech, na lázeňské území. Ve smyslu §9, odst. 1 normu byl krajskou lázeňskou komisí připraven *Statut lázní Karlova Studánka*.³¹ Schválen na zasedání rady KNV dne 18. dubna 1957, stal se významným impulsem k rozvoji lázní nejen ve smyslu technickém, hygienickém, dopravním, ale – a možná dokonce zejména – estetickém. V tomto směru je důležitý koncept statutu, jenž oproti přijaté verzi, následně vydané tiskem, některé aspekty komentoval podrobněji a doslova naléhavěji. Patrný je především důraz na nadregionální význam Karlovy Studánky a na likvidaci všeho, co by jedinečnost prostředí mohlo jakkoliv negativně ovlivnit. Tento materiál vyžaduje podrobnější komentář,

28 Nejstarší rozbor pramenů zveřejnil lázeňský lékař Anton Franz Heinisch (1809–1855) v publikaci *Die Brunnen-, Bade- und Schafmolkencur-Anstalt zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien*, Troppau 1845. Srov. Pavel ŠOPÁK, *Anton Franz Heinisch*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Supplementum 4, Ostrava 2018, s. 64. Z dalších prací na toto téma zejména Anton August MALIK, *Die Stahlquellen zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien naturhistorisch und medicinisch beschrieben nebst einer Anleitung die dortige Schafmolkencur zu gebrauchen*, Troppau, Adolf Trassler 1837; Ernst LUDWIG, *Chemische Untersuchung des Eisensäuerlings der Wilhelmsquelle zu Karlsbrunn bei Freudenthal in Österr.-Schlesien*, Mineralogische und petrographische Mitteilungen 4/2, 1882, s. 173–185; W. HERRMANN – J. HOLLUTA, *Untersuchungen an einer Mineralquelle in Bad Karlsbrunn*, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 69, 1937, s. 14–20. – Před rokem 1949, patrně v souvislosti s převzetím podnikem Československé státní lázně, n. p. v Praze, byl do lázní vyslán ministerstvem zdravotnictví odborník na hydrogeologii Ing. Dušek.

29 Na základě dokumentu Jana Šilara, přijatého jako důvodová zpráva k návrhu, přijata na 66. schůzi rady KNV v Olomouci dne 19. ledna 1960.

30 Cit. podle ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, zápisy ze zasedání rady, karton 98, inv. č. 1592, [Jan ŠILAR], *Důvodová zpráva k prozatímnímu ochrannému pásmu lázní*, [1960].

31 Zákon říká doslova: „Pro jednotlivá lázeňská místa se vydávají lázeňské statuty. V lázeňském statutu se blíže vymezí rozsah lázeňského území a stanoví se v něm i potřebná ochranná opatření v lázeňském místě a podmínky zajišťující řádné provádění lázeňské péče; při tom se v něm zejména stanoví, která činnost a jakým způsobem se v lázeňském místě omezuje, po případě zakazuje a jaká zařízení nesmějí v něm být zřizována.“ Zákon č. 43/1955 Sb. pozbyl platnosti přijetím zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, a ten již pasáž o ochraně lázeňského území a vyhlášení lázeňských statutu neobsahoval, resp. platnost těchto statutu rušil. – Statut byl distribuován všem dotčeným organizacím, například viz ZA v Opavě, fond Severomoravské státní lesy Krnov, prozatímní karton IX–56, sign. IX–9A (IX–3).

příčemž stojí za to citovat z neschválené, širší verze, neboť ta výborně odhaluje myšlenkové klima, v němž se dokument rodil. Především nutno vyzdvihnout zavedení pojmu *lázeňské území*, jež jsme užili také v názvu této studie. Jde o vymezení území v rámci sídelního útvaru, na které se vztahují přísné provozní a funkční regulativy, jež statut podrobně vyjmenoval. Nás bude zajímat pouze vnitřní ochranné pásmo (129,41 ha), neboť vnější ochranné pásmo (641,29) zahrnovalo mnohem širší území, včetně hory Praděd. Vnitřní lázeňské území statut vymezil následovně: hraniční linie byla vedena od křižovatky *Hvězda* východním směrem lesní cestou směrem k objektu č. 107, dále po toku Bílé Opavy za dolní automobilové stanoviště, následně směřovala přes silnici na Ludvíkov na sever k lesnímu porostu, jenž hraničí s územím cvičné louky (dnes Skiareál Karlova Studánka), a odtud dále ve směru na *Výří kámen* (dnes *Rolandův kámen*).³² Severní hranici území definovala linie vedená od *Výřího kamene* západním směrem až k silnici ve směru na Vidly a odtud vně Hubertova směrem jižním zpět k výchozímu místu na *Hvězdě*.³³

Klíčovým dokumentem pro další rozvoj lázní se stal *směrný územní plán* (1959, M. Strnad, M. Suchánek, E. Sehnal, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic Olomouc), jenž reagoval na jednotlivé body *Statutu lázní* a konkretizoval je. Především velkoryse řešil přeložku státní silnice Malá Morávka – Vidly (dnes silnice II/445 a II/450). Nově trasovaná komunikace, vedená obloukem po vrstevnici východního svahu vrchu Hradečná (kóta 1057), výrazně rozšířila lázeňské území z jihozápadní strany. Umožnila zcela vyloučit průběžnou dopravu na západním konci lázní a propojit Hubertov s Karlovou Studánkou do jednoho urbanistického celku. Zklidnění západního okraje lázní vytvořilo možnost situovat západně od hotelu *Hubertus* novostavbu lázeňského domu. V centrální části lázní plán předpokládal demolici některých objektů. Jižně od promenádní cesty, spojující nynější geologickou expozici na západě s předprostorem kaple Panny Marie Uzdravení nemocných, mohl být navržen rozlehlý park – plně v intencích záměru, jak jej v roce 1949 zpracovala Hana Wichterlová. Nová výstavba se soustředila do prostoru východně od centra a severně při linii mezi *Slezským domem* a *Libuší*. Tyto dva největší lázeňské objekty měly být propojeny chodbou a přibližně uprostřed mezi nimi měla být zbudována nová lázeňská budova s obdélným předprostorem. Její mírně natočené křídlo by uzavřelo průhled komunikací, vedoucí z jihu od kaple Panny Marie, v jejímž sousedství byl situován polyfunkční objekt s kinem. Dovožeme-li záměr, musely by mu ustoupit oba dřevěné objekty (*Švýcarský dům* a *Pruský dům*); analogicky na severní straně kompozice by si komunikace vedená od polyfunkčního objektu vyžádala demolici skleníku v sousedství domu *Kamzík*. Nový velký lázeňský dům nebo hotel byl situován do zalesněného svahu jihozápadně od hotelu *Hubertus* [obr. 2]. Pochopitelně, že tyto rozsáhlé, očividně naddimenzované stavební zásahy nebyly jistě především z finančních důvodů uskutečněny. A tak ze stavebních akcí z konce padesátých let připomeňme pouze rekonstrukci lázeňského domu *Libuše*, zahrnující rekonstrukci rozvoje vody a výstavbu skladiště uhlí u nové kotelny, projekčně připravenou v letech 1955–1958.³⁴

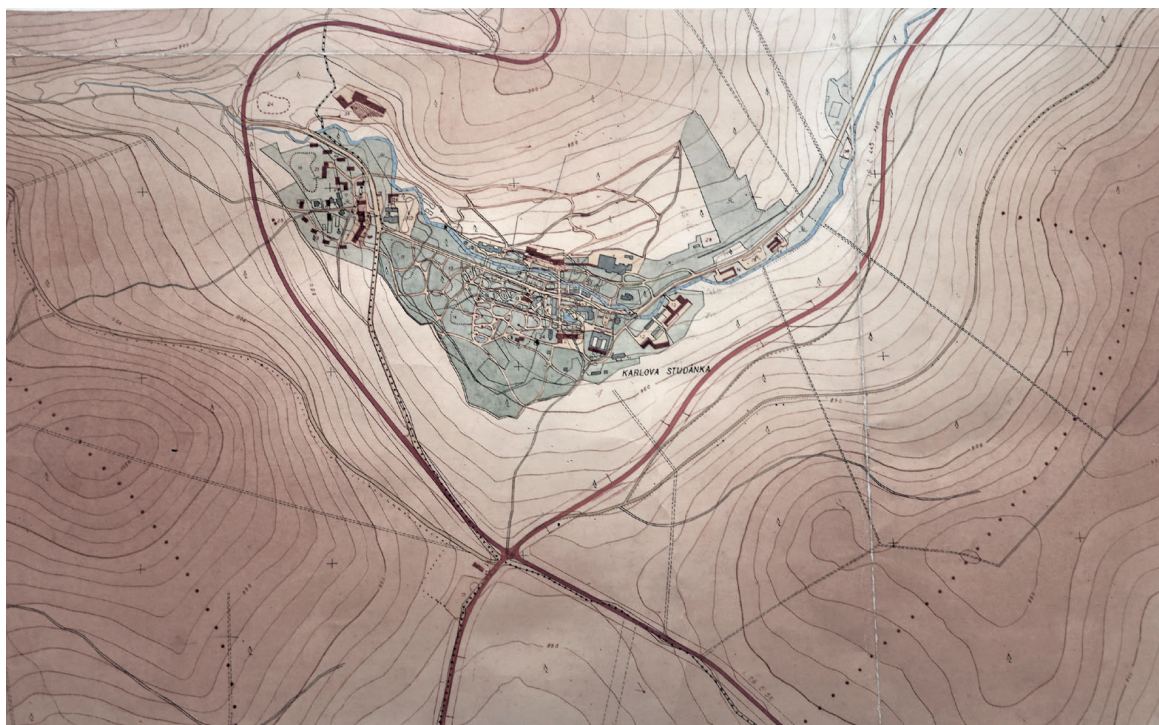
Šedesátá léta 20. století znamenala pro Karlovu Studánku novou situaci. Po organizační stránce ji ovlivnil zánik Olomouckého kraje a ustavení Severomoravského kraje – a odtud převedení problematiky lázeňství v Jeseníkách na Severomoravský KNV v Ostravě.

32 Dnes již nepoužívané označení *Výří kámen* povstalo „překladem“ z německého *Wieder-Stein*.

33 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 2161, inv. č. 2696, *Statut lázeňského místa Karlova Studánka*, 1957.

34 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, zčásti signován K. Kramář, IPRA Praha, vše v měřítku 1:100.

Obr. 2. Karlova Studánka, směrný územní plán, 1959, M. Strnad, M. Suchánek, E. Sehnal, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic Olomouc, 1:5000, Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna. Reprofoto Pavel Šopák.

Vzpomeňme na koncept statutu lázní, v němž se píše: „*Místní lázeňská komise zajistí spolupráci s odbornými ústavy, jak jsou Sdružení výtvarných umělců v Olomouci a vysoká škola stavitelská v Brně, jejichž prostřednictvím připraví některé výhledové projekty, týkající se zlepšení estetického vzhledu lázní.*“³⁵ Právě estetizace lázní ve smyslu prosazení současné výtvarné řeči v kontrastu vůči historickým stavbám a přírodnímu aranžmá je klíčovým fenoménem v proměnách Karlovy Studánky v šedesátých letech. Konkrétně šlo o úpravy parkových ploch, jež obohatila nová výtvarná díla. Nejstarším ze souboru sochařských děl je busta Petra Bezruče (1959, Vladimír Navrátil), následovaná figurou Hygie (1960, Vladimír Navrátil), umístěné v nově zbudovaném bazénu před *Letními lázněmi*. Plochu v sousedství *Hudební haly* doplnila kašna s rybkami (1961, Rudolf Doležal) a v protilehlé poloze v sousedství *Knížecího domu* kašna s figurou jelena (1960–1962, Antonín Kalvoda). Kvalitativně nejvyšší úroveň reprezentuje památník vody s verši Jana Skácela (*Modlitba za vodu*). Jeho výtvarné pojetí koresponduje s úpravou parteru naproti *Slezskému domu*, řešenou v několika terasách a doplněnou stolními hrami, a s mladším památníkem CHKO Jeseníky, jenž je až z osmdesátých let 20. století. Autorem koncepce parteru je vynikající krajinářský architekt a profesor krajinářské architektury na Mendelově univerzitě v Brně Ivar Otruba (nar. 1933). Mezi úpravy ze šedesátých let náleží také stavba *Pitného pramene* (1966) na místě někdejšího *Antonínova pramene*. Kiosk kvadratické dispozice, ze dvou stran

35 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 2161, inv. č. 2696, *Statut lázeňského místa Karlova Studánka*, 1957.

Karlova Studánka, hrací stůlek, žula, 60. léta 20. století. Foto Pavel Šopák.

prosklený měl v interiéru umístěnu kašnu pro jímání minerální vody. Po uzavření zdroje slouží jako prodejna upomínkových předmětů, ale dekorativní kašna zůstala v interiéru zachována.

Z projekční přípravy investičních akcí zaujme hospodářská budova lázeňského domu *Libuše* (1966, Jan Špička), jehož interiéry byly upraveny na přelomu šedesátých a sedmdesátých. Dodnes si vestibul tohoto objektu udržel charakter z doby před padesáti lety. Dochovaly se návrhy vestavěného nábytku, umístění keramických žardiniér pro pokojové květiny a pítka minerální vody, které rovněž vypracoval Ivar Otruba.³⁶ Tentýž autor zpracoval také koncept úpravy dvora lázeňského domu, proměněného na parčík s mozaikou odpočivných ploch, asymetricky doplněných stálezelenými dřevinami.³⁷

V sedmdesátých letech sice zájem o lázně neupadal – konala se zde například několikrát soutěž *Stříbrná pila*³⁸ – avšak jestli v letech padesátých a šedesátých sledujeme jistou velkorysost v chápání lázeňského areálu a v návrzích různých zlepšení, sedmdesátá léta vyznačuje nápadný pokles důrazu na velkorysost. Převažovala utilitarita. Optimistická perspektiva se vytratila – vždyť ani hotel, ani úprava, ba ani obchvat lázní se nedočkaly realizace. Karlova Studánka se nestala ani sídlem správy Chráněné krajinné oblasti Jeseníky, jež měla být umístěna v stávající správní budově lázní, pro něž se počítalo s novostavbou administrativního objektu.³⁹ Utilitární přístup se promítá do snahy po intenzivnějším využití stávajících lázeňských objektů. Jde o sérii půdních vestaveb, projekčně připravených Zdeňkem

36 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, půdorys a pohledy, měřítko 1:20 a 1:50.

37 Tamtéž, zakreslení parteru v měřítku 1:50.

38 Stříbrná pila se v Karlově Studánce konala v letech 1970, 1979 a 1988. ZA v Opavě, fond Severomoravské státní lesy Krnov, nezpracovaný fond, prozatímní karton XVI–17.

39 Eva OLŠANSKÁ, *Jeseníky chráněnou oblastí*, Slezsko 4/1-2, 1972, s. 22.

Táborským ze Světlé Hory roce 1975.⁴⁰ Dochované plány dokumentují například pořízení nové elektroinstalace v lázeňském domě *Lesana* (1976)⁴¹ a zejména komplexní řešení elektrického vedení v obci a vodovodního řádu s napojením na čističku odpadních vod (1976).⁴² V letech 1985–1987 proběhla rekonstrukce ubytovny zaměstnanců státních lesů dle projektu, jež zpracoval Lesprojekt, ústav inženýrské činnosti v Brandýse nad Labem – pobočka Frýdek-Místek, pracoviště Krnov.⁴³

Naprosto novou kvalitou sedmdesátých let bylo zajištění individuálního bydlení pro pracovníky lázní. Vně vnitřního lázeňského území, jak je definoval statut z roku 1957, severně od silnice směrem na Ludvíkov, bylo vytipováno území určené k zástavbě rodinnými domky (1974).⁴⁴ Tento obytný soubor nikterak nenarušil výtvarný celek lázní, a přitom zůstává dobře dostupný jak pro pěší, tak pro automobilovou dopravu. Druhé území pro individuální výstavbu bylo zvoleno v osadě Hubertov; tamní zástavba se realizovala na přelomu osmdesátých a devadesátých let a oproti předešlé leží uvnitř vnitřního lázeňského území, což se negativně odráží ve výrazu západní části lázeňského souboru při pohledu od pramene *Vilém*. Připomeňme, že tento prostor měl sehrát důležitou úlohu dle směrného územního plánu z roku 1959 jako jedno z ohnisek společenského života lázní, ovšem jedině v případě odstranění průjezdní komunikace; stávající situace je tedy krokem nazpět.

Co se týče jádra sídelního útvaru, tento soubor historizujících objektů utrpěl demolicí *Struskového domu* v roce 1987, ačkoliv objekt, v šedesátých a sedmdesátých letech využívaný k ubytování zaměstnanců lázní, byl proponován jako sídlo chráněné krajinné oblasti Jeseníky. Stavba z let 1862–1863, stojící naproti přes cestu severní od Vilémova pramene a v letech před demolicí užívaná jako skladiště, měla pozoruhodný exteriér, jež postihl Pavel Zatloukal slovy: „*Jeho hrázděná konstrukce byla vyplněna nazelenalými, neomítanými cihlami ze strusky z blízkých vysokých pecí v Hubertově, které byly používány k ohřívání kyselkových lázní*“⁴⁵

Etapu, v historii lázní a proměnách území, kterou jsme postihli v tomto textu, uzavřel Listopad 1989. Díky značnému úsilí správy lázní se podařilo některé objekty radikálně adaptovat, jiné významně modernizovat a přiblížit současným nárokům na lázeňskou péči a rekreaci, a přitom zachovat jejich původní historickou tvářnost. Z rekonstrukcí vyniká adaptace *Letních lázní* s obnoveným bazénem (2007) a vily *Eugen* (2010–2011), které si vzdor modernizaci provozu zachovaly půvaby historizující architektury.⁴⁶ Skleník v sousedství lázeňského domu *Kamzík* získal novou náplň: je využit jako kavárna a prodejní galerie. Polistopadové období ale vyznačují také významná negativa; především jde o neomluvitelnou likvidaci hotelu *Hubertus* požárem (duben 2000, odstranění zbytků stavby v letech 2009–2010) a následnou výstavbu naddimenzovaného objektu, jenž zůstává oproti předpokladům dodnes nevyužit, o nedostatečnou údržbu některých objektů (prodejna

40 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, půdorys podkrovních vestaveb lázeňských domů *Bezruč*, *Libuše* a *Slezský dům*, vše v měřítku 1:50.

41 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, dva listy, autor Jiří Turek, listopad 1976, měřítko neuvedeno.

42 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, plánovou dokumentaci vyhotovil Státní ústav pro projektování zdravotnické výstavby – Zdravoprojekt Brno.

43 Bývalý objekt zámečku v Hubertově, dnes čp. 29, dodnes ve vlastnictví podniku Lesy ČR.

44 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, zakreslení nové zástavby, provedené roku 1974 bruntálským střediskem Geodézie Opava v měřítku 1:500.

45 Cit. dle P. ZATLOUKAL, *Moravské lázně*, s. 32.

46 K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 21–23.

potravín) a o celkové provozní zahuštění komunikací a parkovišť, jež viditelně nedostačují. Mezi negativa patří také dlouhodobá absence systematické údržby parkových ploch, včetně dekorativních prvků, plastik, zpevněných a nezpevněných ploch, schodišť a prostranství. Tristní je podoba okolí hotelu *Džbán*. Rehabilitací těchto prvků urbanistické kompozice Karlovy Studánky by lázeňské území získalo kvality, jež se jim snažili přisoudit zejména tvůrci před více než padesáti lety.

Summary

Karlova Studánka: transformation of the spa area in the period from 1945 to 1989

The Karlova Studánka Spa (Karlsbrunn, the District of Bruntál) is a traditional topic of interest for national history workers, historians and art historians. After a number of German publications published from the second half of the 19th century until 1945, which still have an informative function, the art historian Pavel Zatloukal came up with a reflection of the spa premises managed by the Czech side only in the 1980s. His conclusions are mentioned here in the overview of the development of the spa until 1945. The study focuses on the follow-up period, i.e. from 1945 until the political change brought about by November 1989. Based on the documents and plans, which are deposited in the Regional Archive in Opava – branch Olomouc and especially in the register office of the state enterprise Horské lázně Karlova Studánka and which have not been used from the research perspective or separately published yet, the history of the spa in the period from 1945 to 1989 is presented in several stages. The first stage (1945-1955) represents the renewal of the spa operation and the period of the so-called first five-year plan, which focused primarily on hydrogeological analysis of the area. After the promulgation of Act No. 43/1955 Coll. on the Czechoslovak spas and springs, the spa status, which contained a comprehensive view of the perspective of the premises, was defined. An important tool for the construction of the spa was the urban general plan of 1959, which, however, was not implemented as regards the construction of new spa buildings. In the 1960s, the parks were reconstructed and works of art for fountains were obtained or the interiors of the spa houses were modified; in the 1970s, a set of residential houses, visually separated from the historic core of the spa, were built. The most serious losses include the demolition of the Slag House (Struskový domek) in 1987 and the destruction of the Hubertus Hotel by fire in April 2000.

Příloha: Přehled pavilonů a dalších budov v lázeňském území Karlova Studánka s proměnou označení

Čp.	Historické označení	Označení po roce 1945	Údaje o vzniku / zániku stavby
	(první) <i>Obytný dům</i>	zanikl	1780, 1781–1782, zbořen před 1890
	<i>Inspekční dům</i>	zanikl	po roce 1778, zbořen 1824
11	<i>Správní dům</i>	<i>Odra</i>	1782–1785, patro z roku 1827, druhé patro z roku 1875
	gloriet Maxmiliánova pramene	zanikl	1842, zbořen 1899
	<i>Kulečnickový dům</i>	na místě <i>Obytného domu</i> ; zanikl	1807, zbořen před 1844
8	<i>Věžový dům</i>	<i>Obchodní dům</i>	1795–1800, přestavby 1879, novostavba 1918
9	<i>Panský dům</i>	<i>Praděd</i>	1795–1800, dostavby 1839–1840 a 1872–1873
10	<i>Starý koupelový dům</i>	původně <i>Libuše</i> ; od 1893 Pošta	1802–1803, dostavba 1827–1828
14	<i>Gasthof; Hostinský dům; Restauriční budova, Kurhaus Nr. 1, Paulinum</i>	zotavovna ÚRO <i>Bezruč</i> ; lázeňský dům <i>Bezruč</i>	1824, nástavba 1834, přestavba 1863–1864; přístavba východního křídla 1893–1894
17	<i>Pruský dům</i>	dětský domov; dnes obecní úřad	1824–1825, nástavba 1844, přestavba 1866 a 1910–1911
6	<i>Knížecí dům</i>	<i>Výšetrovací ústav</i> ; dnes ředitelství	1832–1834, 1864–1865
	<i>Kesselhaus; Kotelní dům,</i>	zanikl; na jeho místě postaven <i>Hinnewiederhaus</i>	1834, zbořen 1893
7	<i>Hinnewiederhaus</i>	<i>Lovecký dům</i> ; národní výbor; dnes soukromé ubytování	1893
13	<i>Kursalon, Alter Kursaal, Lázeňský salon</i>	<i>Hudební hala</i>	1836–1837, 1873–1874
	<i>Stájový dům</i>	zanikl	1837–1838, zbořen 1890

19	<i>Nový koupelový dům</i>	<i>Opava</i>	1842–1844
	<i>Dělnický dům</i>	zanikl	1842–1844; zbořen 1890
21	<i>Nový dělnický dům</i>	<i>Lesana, U Lesa</i>	1901
12	<i>Sloupový dům</i>	<i>Džbán</i>	(1841) 1844, přestavba 1907–1908, adaptace 1918–1919
18	Dům sester řádu německých rytířů, zvaný Švýcarský dům	SNB a byty zaměstnanců; mateřská škola; dnes základní škola	1852?; 1859
5	<i>Schlackenhaus, Struskový dům</i>	<i>Skleněný domek</i>	1862–1863, zbořen 1987
	<i>Vila Hubertus</i>	<i>Hubertus</i>	1879–1882, 1885, 1912, zanikl 2000–2001
16	<i>Vila Eugen, Kurhaus Nr. 11</i>	Šárka	1890

